

Львівський національний університет імені Івана Франка

ЧАЧАВА ВАСІЛЬ

УДК 32:159.923.2(=353.1)] “1939/1945”

**ФОРМИ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
ГРУЗИНСЬКОГО КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ
В ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ**

23.00.01 – теорія та історія політичної науки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Львів – 2016

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано на кафедрі теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор
Денисенко Валерій Миколайович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри теорії та історії
політичної науки

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Климончук Василь Йосифович,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»,
завідувач кафедри політології

кандидат політичних наук, доцент
Вегеш Ігор Миколайович,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
доцент кафедри політології
та державного управління

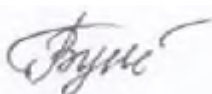
Захист відбудеться «2» грудня 2016 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.17 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, ауд. 301, тел. 239-44-62

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5

Автореферат розісланий «27» жовтня 2016 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

В. В. Бунь

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Проблема грузинського колабораціонізму та його політичної ідентичності в роки Другої світової війни належить до найменш вивчених і дискусійних тем. У широкому сенсі (а саме так його використовує дисертант) під колаборацією розуміють співпрацю і жителів Грузинської РСР, і представників грузинської політичної еміграції в роки Другої світової війни з військовими та цивільними органами іноземних держав.

Колабораціонізм – універсальне явище, характерне практично для всіх часів і періодів світової історії. У період Другої світової війни з військовими та цивільними органами країн, яким протистояли держави антигітлерівської коаліції, співпрацювала частина населення європейських й азійських країн. Грузинська колаборація мала низку специфічних ознак, пов'язаних з військово-політичними, соціально-економічними, етнічними, культурними, релігійними, морально-психологічними та історичними чинниками. Визначальною для її характеру була тривала історична традиція державності, перервана фактично в насильницький спосіб.

У 40–80-х роках ХХ ст. в Радянському Союзі в дослідженнях наукового характеру практично не аналізували цієї теми, лише частково згадуючи про участь грузинських легіонерів у війні на боці вермахту. Очевидно, така інформація інтерпретувалася відповідно до панівної світоглядної парадигми. Проблема не могла отримати наукового розкриття з міркувань суто політичних: дослідження форм політичної ідентичності вимагало виявити спонукальні причини досить активної участі грузин у боротьбі проти радянського режиму.

Не була достатньо відображена ця проблема і в 90-ті роки ХХ ст. У Грузії вийшла друком незначна кількість мемуарної літератури з цього питання. Це дозволило отримати інформацію безпосередньо від учасників військового протистояння з радянським режимом на боці вермахту. Такі матеріали є надзвичайно цікавими та інформативними, але вони також відображають певну позицію з цього питання. На увагу заслуговує монографія Г. Мамулія «Грузинський легіон у боротьбі за свободу і незалежність Грузії в роки Другої світової війни».

Водночас ця тема досить повно розкрита в іноземних джерелах, переважно німецькомовних. Йдеться і про мемуарну літературу безпосередніх учасників подій, і про узагальнювальні праці науковців. Сукупно вони зосереджуються на військовій складовій подій і не пропонують належного аналізу політичної ідентичності грузинів в умовах Другої світової війни, яка характеризувалася небаченими масштабами руйнувань та людських жертв. Людина в таких обставинах нерідко втрачає найменшу можливість для самовираження, для не те що реалізації, а навіть декларації своєї політичної ідентичності. Наскільки це було і політично зважено, і політично доцільно, і, зрештою, можливо, – становить основний зміст заявленої теми дослідження. Сучасна глобальна нестабільність, яка

охоплює різні частини планети, зокрема і Грузію, і Україну, знову актуалізує питання вибору політичної ідентичності в умовах збройного конфлікту. Окреслені зауваження визначають наукову й суспільну актуальність вибраної теми дисертації.

Різкість перепадів політичних змін у роки Другої світової війни поєднувалася з виразним, задекларованим протистоянням культур. Тому закономірно розглядати політичну ідентичність грузинського колабораціонізму цього періоду як похідну від певної традиції політичної культури, політичних відносин і водночас як чинник її формування. Тобто зважений аналіз форм політичної ідентичності грузинського колабораціонізму неможливий поза грузинським історичним і політичним контекстом.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в рамках комплексної науково-дослідної теми кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка «Теорії політики: форми політичної рефлексії» (державний номер реєстрації № 0111U005524).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є концептуалізація проявів політичної ідентичності грузинського колабораціонізму та виокремлення його основних практик і чинників у контексті Другої світової війни.

Для реалізації поставленої мети було вирішено такі *завдання*:

- визначити теоретико-методологічні засади дослідження грузинського колабораціонізму під час Другої світової війни як політичного явища; дослідити еволюцію терміна «колабораціонізм» та концептуальні підходи щодо класифікації явища колабораціонізму в науковій літературі;

- уточнити поняття «колабораціонізм» та «грузинський колабораціонізм», типи прояву колабораціонізму як конкретно-історичного і політичного явища;

- узагальнити і консолідовано представити концептуальні підходи до поняття «політична ідентичність» та визначити роль цього концепту в умовах трансформацій, викликаних Другою світовою війною;

- уточнити методологію й методикку дослідження грузинського колабораціонізму, використовуючи конкретно-історичний підхід та порівняльний аналіз;

- виявити прояви форм політичної ідентичності грузинського колабораціонізму в різних періодах Другої світової війни;

- виокремити прояви військового та політичного грузинського колабораціонізму в умовах війни;

- з'ясувати роль і вплив глобального військового конфлікту на характер та форми політичної ідентичності грузинського колабораціонізму в різні періоди Другої світової війни.

Об'єкт дослідження – суспільно-політичне явище грузинського колабораціонізму в роки Другої світової війни.

Предметом дослідження стали передумови і форми політичної ідентичності грузинського колабораціонізму в роки Другої світової війни.

Методологія та методи дослідження. Робота є міждисциплінарним аналізом форм політичної ідентичності грузинського колабораціонізму в роки Другої світової війни. Враховуючи всю складність феномену «колабораціонізм», застосовано наукові принципи об'єктивності, історизму, неупередженості та свободи наукових досліджень. Основою реалізації завдань дисертаційної роботи вибрано методологічні принципи соціального конструктивізму, зокрема засади і дискурс теорії соціального конструювання реальності П. Бергера і Т. Лукмана. Цей напрям теоретико-методологічних досліджень забезпечує евристичні можливості для вдосконалення аналітичного інструментарію в питаннях сутності та механізмів трансформації форм політичної ідентичності грузинського колабораціонізму в період Другої світової війни. У цьому зв'язку доречним є застосування концепції ідентичності Е. Еріксона, який стверджував, що ідентичність та ідеологія – два аспекти одного процесу. Вони створюють необхідні умови для подальшого дозрівання індивіда для наступної, більш високої форми ідентифікації – солідарності, яка поєднує спільні ідентичності в єдину – живу, діючу і продукуючу.

У дисертації використано низку методів, принципів та підходів, які стали науково-теоретичним інструментарієм під час вирішення конкретних дослідницьких завдань. Зокрема, за допомогою інтегративного забезпечується якісно нове розуміння процесів політичної ідентичності в середовищі частини грузинського суспільства в умовах Другої світової війни та його співробітництва з іноземними державами. Політично-антропологічні методи, що вивчають феномен ідентичності, сприяють пізнанню того, як політичний суб'єкт усвідомлює сам себе. Важлива роль відведена системному підходу – шляхом комплексного дослідження колабораціонізму як явища, обумовленого контекстом політичних реалій та відповідною логікою функціонування. Враховуючи складність тогочасних політичних процесів, доречним є застосування історичного методу, який дає змогу дослідити формування та розвиток процесів і подій колабораціонізму у виокремленій спільноті в конкретних історичних умовах та у хронологічній послідовності з метою виявлення закономірностей, суперечностей у поєднанні з компаративістським аналізом, завдяки якому встановлюється подібність і відмінність у складових політичної ідентичності грузинського колабораціонізму, що забезпечують розуміння специфіки такого складного й неоднозначного явища. Окреме місце в дослідженні посідають методи вивчення й аналізу документів, статистичних даних.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження полягає в комплексному розгляді проблем і форм грузинського колабораціонізму в роки Другої світової війни. У межах цього підходу одержано результати, які відзначаються науковою новизною та виносяться на захист. Так,

уперше:

- здійснено концептуалізацію політичної ідентичності грузинського колабораціонізму та виокремлено його прояви під час Другої світової війни:

побутовий, військовий, економічний, культурний, адміністративний, індивідуально-політичний;

- виявлено і введено до наукового обігу значний масив маловідомих та невідомих для українських дослідників документів, що стосуються політичної ідентичності грузинського колабораціонізму, зокрема спогади учасників грузинських військових формувань та представників німецького командування;

- досліджено проблему політичної ідентичності грузинського колабораціонізму в роки Другої світової війни на політико-історіософському і суспільно-психологічному рівні, що дозволило з'ясувати типові й особливі вияви цього явища, яке розглядається в умовах силового протистояння режимів, котрі повністю відкинули право індивіда на самостійну політичну позицію;

- з огляду на колаборацію у праці охарактеризовано діяльність провідних кіл грузинського самостійницького руху і в міжвоєнний період, і під час війни: грузинських націонал-демократів, соціал-демократів та помірно консервативних сил;

- охарактеризовано особливості політичної ідентичності грузинського колабораціонізму в умовах глобального військового конфлікту. Кризовий період світової історії підтвердив ціннісний характер політичних переконань її носіїв. Політичні процеси не є прямолінійними, можливість виникнення глобальних небезпек обумовлюється перш за все недостатнім врахуванням наслідків деформації суспільної свідомості тоталітарними режимами. Негативний досвід Другої світової війни розкрито як емпіричний матеріал, покликаний сприяти уникненню загроз формування тотальності на більш сучасному технологічному рівні;

уточнено:

- комбіновану методологію вивчення політичної ідентичності грузинського колабораціонізму, яка поєднує методи історичного, діяльнісного, соціокультурного підходів;

- розуміння соціально-політичної природи грузинського колабораціонізму;

- знання про основні напрями політичної ідентичності грузинського колабораціонізму в період Другої світової війни;

набули подальшого розвитку:

- наукове уявлення про прояви політичної ідентичності грузинського колабораціонізму в період Другої світової війни;

- характеристика типів практик окупаційної влади, спрямованих на досягнення масштабності явища колабораціонізму;

- знання про внутрішню єдність політичної ідентичності національних спільнот, які шукали можливості для відновлення незалежності в умовах Другої світової війни, зокрема грузинських легіонерів та УПА;

- знання про еволюцію політичної ідентичності грузинських мілітарних сил, що брали участь у Другій світовій війні на боці вермахту.

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів. Запропонована концептуалізація явища грузинського колабораціонізму та його політичної ідентичності в умовах Другої світової війни створює теоретико-методологічну перспективу для подальшого політологічного вивчення феноменів колабораціонізму та форм його політичної ідентичності, які проявляються в суспільстві під час війни та окупації і впливають на подальший суспільний розвиток. Отримало політологічне розуміння явище колабораціонізму в межах політичної ідентичності як опору іншому окупанту. Поглиблено наявне наукове знання щодо проявів і чинників колабораціонізму під час Другої світової війни. Наведені в дисертації теоретичні положення, узагальнення та висновки мають значення для розвитку політичної науки і як прикладної дисципліни. Розкрито явище колабораціонізму в його неоднозначності та можливості застосування для розкриття політичної ідентичності в умовах сучасних військових конфліктів, зокрема й на території України. Теоретичні положення та емпіричні результати, викладені в роботі, можуть бути використані під час розробки і читання навчальних курсів з історії політичної думки, політичної історії, конфліктології тощо. Застосування результатів дослідження в навчальній та політико-управлінській практиках сприятиме підвищенню толерантності і порозуміння між представниками різних поколінь суспільства щодо історичних подій, які істотно вплинули на розвиток політичних процесів у суспільствах, що зазнали травмуючого впливу Другої світової війни.

Апробація результатів дисертації. Принципові ідеї, ключові завдання дисертації та основні положення було викладено в доповідях і повідомленнях на звітних наукових конференціях філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка (2015–2016), Міжнародній науковій конференції «Політичні кризи в державах та регіонах Європи: внутрішні передумови та зовнішні виклики у ХХ – на початку ХХІ століття» (м. Ужгород, 2015 р.), «Україна і світ у третьому тисячолітті: політичний, економічний, правовий та культурний виміри» (м. Одеса, 13–14 березня 2015 р.), Регіональній науково-теоретичній конференції «Актуальні проблеми міжнародних відносин та зовнішньої політики» (м. Львів, 21 травня 2015 р.). Результати дослідження також обговорено на засіданнях кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка.

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи висвітлено в 10 наукових публікаціях, з них 1 стаття розміщена в періодичному іноземному виданні з політичних наук, 5 статей – у фахових виданнях України з політичних наук та 4 – у тезах наукових конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів (що містять 10 підрозділів), висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 203 сторінки, з них 164 сторінки – основна частина, 23 сторінки – список використаних джерел, який містить 249 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми, її актуальність, визначено предмет, об'єкт, мету і завдання дослідження, сформульовано наукову новизну, практичне значення результатів та внесок здобувача в розробку проблеми.

У **першому розділі «Теоретико-концептуальні основи дослідження громадсько-політичної активності та форм політичної ідентичності»** розглянуто наукові праці, присвячені аналізу колабораціонізму в період Другої світової війни як поняттю, що перебуває у взаємодії з політичною ідентичністю та її формами.

У *підрозділі 1.1 «Дослідження колабораціонізму в межах дискусії про його історичні передумови»* представлено розвиток досліджень колабораціонізму. Основою для напрацювання теоретичних підходів стали праці А. Боляновського, В. Вериги, О. Литвина, І. Дерейка, С. Дробязка, С. Кульчицького, О. Марущенка, Г. Мамулія, І. Муковського, О. Лисенка, М. Семіряги, В. Сергійчука, В. Шайкан. Розглянуто існування двох основних підходів до цієї проблеми. Перший підхід спирається на ідею, що будь-яке співробітництво з ворогом потрібно характеризувати як колабораціонізм і, відповідно, таке явище заслуговує осуду. У межах другого підходу представлено позицію, що однозначно негативна характеристика всіх, хто в той чи інший спосіб підтримував різноманітні контакти з тогочасною німецькою владою, не дозволяє об'єктивно характеризувати спонукальні причини, які призвели до такої позиції, зокрема їх політичну ідентичність. В основу концепції автора покладено таке теоретичне положення: колабораціонізм – це складне, неоднозначне суспільно-психологічне та етичне явище, що виникає в результаті взаємодії суб'єктів комунікативного процесу (окремих індивідів, певних політичних організацій) з окупантами. Це добровільна або вимушена співпраця з ворогом у будь-яких сферах життя: політичній, військовій, економічній, побутовій, соціокультурній. У зв'язку з наведеним за типологією грузинський колабораціонізм в період Другої світової війни поділяється на побутовий, військовий, економічний, культурний, адміністративний, індивідуально-політичний. За витокami грузинський колабораціонізм був безпосереднім наслідком, формою відповіді на ліквідацію незалежності Грузії та загалом на терор 20–30 років ХХ ст. радянського режиму та адаптаційною моделлю поведінки в екстремальних умовах. Колабораціонізм як феномен відтворив суспільно-психологічні та етичні реалії, що виникли в період Другої світової війни, у кризовому стані, характерному і для поведінки індивіда, і для політичних сил, виступив у ролі регулятора їх поведінки. Ефективність дії цих механізмів обумовлювалася військовим протистоянням з режимом, щодо тиранічної природи якого в більшості представників грузинського колабораціонізму не було сумнівів, та залежала від особливостей психічного складу населення (ментальності, національного характеру, типових рис, індивідуальних обставин), що перебувало у стані розбалансованості суспільних відносин, викликаних війною і попередніми політичними процесами на території Грузії та Радянського Союзу загалом.

У підрозділі 1.2 «Визначення політичної ідентичності в новітніх соціально-політичних дослідженнях» з'ясовано, що формування теоретичної системи та концептуальних засад дослідження політичної ідентичності набуло найбільш активного розвитку у другій половині ХХ ст., коли дискурс щодо ідентичності та її ролі в політичному процесі одержав додатковий поштовх для розширення завдяки використанню нових концептуальних підходів. Таке розширення призвело до трансформації традиційних уявлень щодо природи та взаємодії різноманітних складових політичної ідентичності. Теоретичні аспекти вивчення ідентичностей, їх макropolітичного виміру відображено у працях вітчизняних науковців В. Андрусіва, Є. Бистрицького, О. Добржанської, М. Ергемлідзе, М. Кармазіної, В. Климончука, Г. Луцишин, Л. Нагорної, Г. Палій, Н. Пашиної, О. Малінової, В. Малахова, О. Рудакевича, В. Середи, В. Стельмаха, В. Федотової, Н. Федотової та ін. Вони акцентують увагу на трансформаціях ідентифікаційних систем і індивіда, і груп та великих спільнот в умовах стрімких, радикальних соціально-політичних трансформацій, що породжують культурно-світоглядні перетворення, зміни політичних режимів і водночас здійснюють зворотний вплив.

Західні дослідники Р. Брубейкер і Ф. Купер слушно зазначають, що пояснювальний потенціал поняття «ідентичність» залежить від «контексту використання і теоретичної традиції». Серед основних застосовуваних концептів ідентичності – психофізіологічна, соціальна і самоідентифікація. Значний вплив на розвиток концепції ідентичності мали роботи інтеракціоністів Е. Гоффмана, Дж. Міда, Р. Мертона, Т. Парсонса, які в ідентичності бачили точку зору і позицію «іншого Я» щодо власного «Я». Т. Лукман і П. Бергер у межах теорії соціального конструктивізму порушили питання про вирішення проблеми ідентичності особистості лише в межах конкретного суспільства. Ті самі теорії склали теоретико-методологічну основу концепції політичної соціалізації. Політична наука, своєю чергою, розглядає політичну ідентифікацію та явища й процеси, які з нею пов'язані. Як свідчить У. Дж. Маккензі, поняття політичної ідентичності першим до розгляду й аналізу запропонував американський професор Л. Пай приблизно 1960 р. Він переосмислив одне з базових понять психології розвитку Е. Еріксона – кризи персональної ідентичності. Пізніше С. Паркер у спробі поєднати концепти політичного й індивідуального зазначив, що на особистісному рівні політична ідентичність може поєднуватися з національною, расовою, культурною, релігійною, класовою, статевою та іншими ідентичностями, які, маючи спільні психоемоційні механізми, можуть послаблювати або підсилювати один одного. Безпосередньо в межах конкретного дослідження вагомою складовою є врахування історичного контексту епохи та властивого їй характеру перебігу політичних процесів. Зміна аксіологічних маркерів актуалізувала дискусію в різних наукових школах щодо сучасних проявів політичної ідентичності. Для формування концептуальних засад дослідження політичної ідентичності грузинського

колабораціонізму потрібно спиратися насамперед на вчинки, які, власне, і були домінантним представленням політичної ідентичності, та на спонукальні мотиви, виходячи з контексту політичного буття тогочасної епохи, тих викликів, що воно поставило перед людиною. Сам феномен грузинського колабораціонізму багато в чому був обумовлений значним рівнем національної ідентичності грузинської спільноти та тогочасними політичними процесами, що багато в чому загрожували їй. Перед нами складне поєднання форми і змісту, яке, очевидно, не може мати однозначного прочитання і потребує зваженого аналізу.

У розділі 2 «**Методологічні засади дослідження колабораціонізму та форм політичної ідентичності**» представлено методологічні підходи та основи аналізу цих понять.

У підрозділі 2.1 «*Методологія міждисциплінарних досліджень колабораціонізму в умовах Другої світової війни*» показано взаємозалежність та пов'язаність явища колабораціонізму з політичною ідентичністю, що, своєю чергою, потребує комплексного використання сучасної методології політологічного дослідження, яка в межах аналізованої проблеми сполучає принцип синергетики і компаративного аналізу. Сьогодні вітчизняна та зарубіжна політична й історична наука перебувають в пошуках нових концептуальних орієнтирів і підходів, за допомогою яких можна було б відтворити багатовимірну історію людства. У цьому напрямку плідно працюють відомі вчені М. Гетьманчук, В. Денисенко, С. Жук, С. Кульчицький, Ю. Павленко, В. Потульницький. Із закордонних дослідників привертають увагу напрацювання Р. Арона, О. Крестініної, С. Шаапа, В. Франкла, Е. де Ясаї. Радянська тоталітарна система фактично сама підготувала частину грузинського суспільства до вимушеної співпраці з Німеччиною, незважаючи на очевидний окупаційний характер її політики.

Напрями співробітництва з німецькою владою мали два основні виміри: мілітарний та політичний, які, своєю чергою, також можна розподілити на складові. Цілком слушно засуджуючи сам факт колабораціонізму, дослідження політичної ідентичності грузинського колабораціонізму спонукає до його характеристики, виходячи із сукупності спонукальних чинників та практики його втілення. Варто визнати слушною думку, що в історичному змісті колаборація – це завжди сторона, що програла. Процес ідентифікації вимагає від людини певних інтелектуальних зусиль для формування моделі світу та здатності орієнтуватися в реальному світі. Необхідність у системі орієнтації виявляється у двох варіантах: перший зорієнтований на необхідність мати бодай якусь модель, другий – мати реальну об'єктивну модель. В умовах Другої світової війни такий підхід, з одного боку, демонструє свою слушність – частина обирала власне таку позицію – окреслення власної політичної ідентичності через вчинок. Водночас, з іншого боку, – свою неповність: частина, навпаки, прагнула уникати самоідентифікації чи демонструвати лояльність до домінантної сили. Але це також була позиція, що виявляла своєрідну «негативну ідентичність» і

водночас засвідчувала, якою мірою усталені кліше демократичного суспільства і політичної науки, сформовані у відповідних обставинах, виявляють свою обмеженість і неповність.

У підрозділі 2.2 «Сучасні методологічні підходи щодо політичної ідентичності та її форм в умов радикальних соціальних змін» проаналізовано сучасні методологічні підходи до політичної ідентичності, які сформувалися внаслідок переходу від методології, утвореної в контексті «державницької» парадигми першої половини ХХ ст., коли увага дослідників приділялася санкціонованій державою громадській активності, до методології другої половини ХХ – початку ХХІ ст., коли акцент зміщено на дослідження «антисистемної» громадсько-політичної поведінки, самоорганізації, групової поведінки, політичної соціалізації. З'явилися теорії, побудовані на визнанні багатоплановості соціального. Потрібно відзначити напрацювання і українських, і зарубіжних вчених: Х. Арендт, І. Вегеша, О. Крестініної, Д. Нормана, М. Наймарка, О. Гончаріка, С. Куртуа, М. Козловця, М. Юнге, Р. Біннера, Н. Хоми. Все це спонукало до заміни ідеї «суспільства» концептом «соціальної організації». Викликано це було значною мірою привнесенням у життя мільйонів нестабільності й невизначеності. У той час як спроби щомиті надавати майбутньому іншого продовження в політиці є характерними рисами тоталітарного режиму. Руйнування найменшої стабільності є найефективнішим інструментом руйнування людської екзистенції та свободи – і як вибору, і як відповідальності, і як можливості починати низку подій, бо немає можливості їх тривання, а тому немає сенсу існування людини, людини, що осмислює себе і світ, може укласти договори й обмежувати варварство в собі та в політичній сфері (світі). Водночас політична ідентифікація як одна з форм символічної демонстрації своєї належності до певної групи людей набуває в такі періоди особливого значення: і через саму спроможність окреслювати власну ідентичність, і як свідчення потреби людини її мати. На політичну ідентичність впливають ідеологічні цінності, соціальні норми, соціальні ролі, очікування, морально-етичні цінності, забезпечуючи, в підсумку, виконання репрезентації особи в суспільстві, надання людині суб'єктності чи руйнуючи її, залежно від прийнятих засад поведінки. Серед класичних факторів формування політичної ідентичності, що згадувалися ще в базових концепціях, можна виділити індивідуальну мобільність та соціальне оточення, а сучасні політологічні дослідження додають ще три фактори: етнічний, професійну групу, місце проживання. Очевидно, що такі усталені і виправдані підходи не є повною мірою доречними в застосуванні до екстремальних умов, в яких опинилася людина в період Другої світової війни.

У розділі 3 «Політична ідентичність грузинського руху в міжвоєнний період (1921–1941 рр.)» охарактеризовано еволюцію феномену політичної ідентичності грузинської еміграції та практику його вияву в цей складний історичний період.

У підрозділі 3.1 «Особливості формування політичної ідентичності грузинської еміграції» досліджено процес формування відносин і форми взаємодії між грузинськими політичними силами, що опинилися на еміграції, та їх політичною ідентифікацією, механізми, які впливають на форми політичної ідентичності акторів у соціально-політичному просторі: участь, солідаризацію, демонстрацію громадсько-політичної волі. Питання політичного інструментарію, що застосовується в тих чи інших політичних обставинах, досліджують українські вчені О. Добржанська, Н. Пашина, В. Землюк, Ю. Таран, О. Яновська, О. Скар, російські науковці О. Попова, М. Руткаускайте, С. Соловійов. Із західних дослідників варто назвати Е. Еріксона, Ч. Кейеса.

Теоретичну основу сучасних концепцій політичної ідентичності закладено в межах вивчення генезису та еволюції націоналізму, націй і національної держави. У контексті теорії націоналізму Е. Геллнера політичну ідентичність можна трактувати як форму уніфікації фрагментарної культури традиційного суспільства в єдину національну, «державну» культуру сучасного індустріального суспільства. До представників цього напрямку можна віднести М. Гроха, Т. Нейрона, Д. Брой, М. Манна, К. Вердера.

Загалом аналіз джерел дозволяє зробити висновок про існування трьох основних напрямів політичної ідентифікації грузинського колабораціонізму. Частина грузинської еміграції, яка орієнтувалася на традиції Грузинської Демократичної Республіки, переважно дотримувалася соціал-демократичної ідеології та брала за основу співробітництво із західними демократіями. Інший напрям, близький до активного міжвоєнного руху «Прометей», пішов на активну співпрацю з Німеччиною, водночас не відмовляючись від своєї ідеї відновлення незалежності Грузії. Натомість третій напрям політичних сил з виразною політичною ідентичністю розраховував на своєрідний варіант реставрації монархії, наголошував на аристократичній традиції і мав досить відчутну підтримку правлячих кіл Італії.

У підрозділі 3.2 «Грузинський національний рух та його форми політичної ідентичності у міжвоєнний період» зазначено, що встановлення якісних ознак політичної ідентичності передбачає характеристику впливу групи на соціально-політичну систему. Певні теоретичні напрацювання містяться у працях американських політологів Т. Болла і Р. Деггера. Також варто назвати Ф. Фюре, П. Бергера, Т. Лукмана, серед російських науковців – Ю. Качанова. Вагоме значення мають ідеї українського дослідника В. Лісового. Політична дія передбачає артикуляцію, агрегацію та представництво інтересів громадян, контроль за інститутами влади, соціальну інтеграцію і політичну соціалізацію населення, легітимацію політичної системи. У тогочасних політичних обставинах грузинський національний рух не мав можливості більш-менш активно проявляти свою політичну ідентичність через широкий спектр різноманітних форм легітимної політичної дії.

Йдеться про те, що індивід нерідко опинявся під владою багатьох осіб, які отримували над ним необмежене право життя і смерті, не доступне

державним лідерам демократичних суспільств у такому масштабі практично за жодних обставин. У контексті таких процесів ідеї та смисли аналізуються в політиці як невід'ємні чинники конструювання інтересів, структур, інститутів та їхніх функцій, на противагу позитивістам (політичним реалістам), які вважають, що структуру інтересів задає матеріальний контекст, об'єктивно й аналітично верифікований. За такого підходу ідеї та смисли, а також ідентичності не тільки формують дискурсивні умови, але й задають межі для діяльності суб'єктів, перебігу подій, не детермінуючи їх однозначно, що пояснює спонтанність, непевність, рефлексивність політичних практик.

Формування політичної ідентичності розглядається в умовах силового протистояння режимів, які повністю відкинули право індивіда на самостійну політичну позицію, виразно задекларувавши своє завдання – перетворити його на гвинтик державного механізму. Тому політичні сили і цілі спільноти (соціальні чи етнічні групи), що приречені на знищення чи спонукувані у найбільш жорстокий спосіб до відмови від власної ідентичності, під дією виразного зовнішнього примусу змушені були шукати варіанти для опору небезпеці свого зникнення. Відповідно, політичні сили, що протистояли радянському тоталітаризму, шукали найменшу можливість зробити свою боротьбу дієвою і реалістичною, не відкидаючи і співробітництва з владою Німеччини, яка була не настільки одностайною і де не всі були в полоні націонал-соціалістичного світогляду.

У підрозділі 3.3 *«Проблема колабораціонізму в грузинському самостійницькому русі у 1939–1941 рр.»* визначено, що впродовж аналізованого періоду під впливом подій першого етапу Другої світової війни відбулася зміна реалізації форм політичної ідентичності у політично складних умовах.

Політичний механізм регламентації активності в національних системах обумовлює правове закріплення стандарту, типу громадської поведінки, організовує форму «надання» чи «визнання» конкретних обсягів прав і форми їх реалізації. Формування ситуаційної політичної ідентичності відбувається під впливом чинників зовнішнього впливу, часто пов'язаних з маніпулюванням людьми. Її формування часто спричинене необхідністю вибору тієї чи іншої політичної позиції, лідера в конкретній ситуації. Ситуаційна політична ідентичність є основою для подальшого формування базисної політичної ідентичності. Укладання пакту Ріббентропа-Молотова спонукало західні країни, зокрема Англію і Францію, звернутися до ідеї можливості військового удару по Радянському Союзі, який у той час вони сприймали як союзника Німеччини, щонайменше – економічного. Історичний контекст розкривається в дослідженнях А. Рольфа. Умови Другої світової війни, очевидно, радикально обумовлювали демонстрацію форми політичної ідентичності. Спираючись на центральну ідею – ідею незалежності Грузії, спільну для всіх напрямів грузинського політичного руху, що протистояв більшовицькому режиму, всупереч радикальним

викликам, витримувалася позиція на вибудовування моделі політичних і суспільних взаємин, відмінних від націонал-соціалізму. І власне активна діяльність грузинських політичних сил, що пішли на співробітництво з Німеччиною, обмежила дезорієнтацію частини людей, запропонувавши певну перспективу, пояснення ситуації. Політична ідентичність сприяє визначенню норм, цінностей і дозволяє індивідові зорієнтуватися в суспільстві і в політичному середовищі. Своєю чергою, досі існують різні підходи до оцінки діяльності тих грузинів, які під час Другої світової війни воювали пліч-о-пліч з німцями. Безперечно, важливим явищем було фізичне виживання тисяч грузинських військовополонених (колишніх військових Радянського Союзу) у таборах полонених Німеччини, що вдалося зробити грузинським емігрантам, які перебували на службі Німеччини та користувалися довірою ватажків Третього Рейху.

У розділі 4 «Грузинський національний рух та його вплив на створення колабораціоністських формувань та їх політична ідентичність» проаналізовано специфіку політичної ідентичності грузинського колабораціонізму в умовах безпосереднього мілітарного співробітництва з нацистською Німеччиною.

У підрозділі 4.1 «Грузинські колабораціоністські організації та їх діяльність» виявлено, що такі радикальні політичні проекти напряду обумовлювали зміну політичної ідентичності, форм її вияву. Водночас формування таких політичних проектів значною мірою обумовлювалось існуванням відповідної ідентичності народів, в основі якої перебувала ідея державної самостійності. Безпосередньо історико-політичну канву названих процесів досліджує Г. Мамулія. Обставини, що передували цим історичним подіям, розкрито у працях З. Авалова. Німецькі проекти радикальної зміни політичної карти Європи і Кавказу в період Другої світової війни напряду були пов'язані з необхідністю враховувати політичну ідентичність народів, що прагнули до звільнення з-під влади імперського проекту та політичних сил, що їх репрезентували. Не менш вагомим аргументом для керівництва Третього Рейху була реалізація давнього імперського принципу – розділяй і пануй. Сіючи певний рівень розбрату між народами Кавказу, нацистські лідери послаблювали можливість їх спільної опозиції новій імперії, яка не прагнула до їх звільнення, а лише до пошуку шляхів використати національно-визвольні рухи у своїх геополітичних побудовах. Тогочасні німецькі політичні експерти досить прагматично оцінювали політичні перспективи зовнішньої політики майбутньої Росії, усвідомлюючи неминучість повернення до експансії, незалежно від її політичного устрою. Отож, політична ідентичність грузинського колабораціонізму за своєю суттю протистояла тоталітарному режиму, незалежно від його ідеологічних форм (більшовизм чи націонал-соціалізм). Вона базувалася на національній культурі, що пропонує моральну підтримку індивідам за допомогою корпусу знань і цінностей, які вона втілює. Серед людей, соціалізованих у межах спільної культури, зокрема й системи цінностей, швидше виникають довіра і

взаємна повага. Для розуміння психологічних чинників такої поведінки має значення підхід Ю. Габермаса, у той час як тоталітарні режими зосереджені на знищенні таких людських рис.

У підрозділі 4.2 «Грузинські колабораціоністські формування в складі німецьких збройних сил та сил правопорядку» проаналізовано загальну чисельність і спонукальні причини участі грузинських представників у війні на боці Німеччини. Загалом представників грузинського колабораціонізму, які взяли участь у збройному опорі Червоній армії, можна поділити на три основні категорії: 1) переконані противники радянської влади, які стояли на позиції, що Грузія була незаконно анексована радянською Росією 1921 р., для яких співпраця з Німеччиною була тактичним, вимушеним кроком через відсутність чіткої позиції західних демократій у питаннях підтримки національно-визвольних рухів народів, які втратили свою незалежність під тиском радянських військ; 2) різні особи без певних переконань та поглядів, згодні підтримати ту сторону, яка видається в конкретний час більш сильною, союз з якою обіцяє особисту вигоду; 3) ті, хто прийняв рішення під тиском обставин, пропаганди і дезінформації. Вірогідно, що власне ця група становила більшість.

Аналізуючи поведінку військовополонених, також потрібно враховувати, що СРСР був єдиною країною в Європі, чиє керівництво відмовилося підписати Женевську та Гаазьку конвенції, які регулюють статус та права осіб, що потрапили в полон. На відміну від багатьох інших представників народів Радянського Союзу (зокрема й росіян), у створенні Грузинського легіону провідна роль належала не німецькому вермахту, а грузинській політичній еміграції. Для концептуального осмислення такого феномену має значення підхід Л. Козера, який вважав, що розбіжності між «нами», «нашою» групою, «внутрішньою» групою й «іншими», «зовнішньою групою» виникає в конфлікті або через конфлікт.

30 грудня 1941 р. було сформовано легіони «Грузія» та «Вірменія». Грузини служили не лише у складі свого легіону. Було сформовано також 11 грузинських окремих інженерно-будівельних рот, що входили до складу воєнізованої організації Тодта. Частина (щонайменше близько 200 осіб) грузинів перебувала на службі в Російській визвольній армії (рос. РОА) генерала А. Власова та різних українських формувань (зокрема, у складі дивізії «Галичина»). Крім того, на початку війни з грузинів, котрі закінчили спеціальну розвідувальну школу Абверу, було створено організації під назвою «Тамара-І» і «Тамара-ІІ», на які покладалося завдання організації повстання на території Грузії. На німецькому боці служило загалом до 30 000 грузинів.

У підрозділі 4.3 «Політична ідентичність та тотальна війна» розкрито особливості впливу світової війни на політичну ідентичність грузинського колабораціонізму та форми її прояву. Духовно-ідеологічний та науковий клімат на зламі ХІХ–ХХ ст. тяжів до радикальних двозначностей і крайніх суперечностей. Велика кількість змін спричинилася до занепаду

ідеалів Просвітництва. Ідеологічна частина цього уявлення шукала виправдання за допомогою чи то наукового аналізу, чи то расових упереджень. Та спільною була ідея боротьби з відсталими соціальними й етнічними групами, які підлягали знищенню (чи політично, чи фізично, а нерідко в поєднанні таких форм впливу на іншість). Критичні застереження висловив ще Е. Берк, згодом Е. Фромм. В історико-політичному плані, у контексті тогочасної політичної практики тоталітарних режимів – К. Бондаренко, Д. Норман, У. Еко, В. Лісовий, Ф. Фюре, С. Шаап.

Політичні процеси не мають прямолінійного, одновекторного характеру, тому можливість виникнення зворотної тенденції обумовлюється передовсім недостатнім врахуванням наслідків деформації суспільної свідомості тоталітарними режимами. На наслідках таких процесів наголошували С. Хантінгтон, Д. Моїзі. Політична ідентичність в умовах тотальної війни обумовлює не завжди політично коректні форми спротиву. Дегуманізувати людину не так вже й складно, як і переконати, що вона має відмовитися від гідності й будь-якої спроби опору. Жодні ролі не є визначеними. Людина як суб'єкт перестає існувати, а займає місце функції, чий обов'язки визначають інші. До цих питань зверталися українські вчені Н. Гапон, Д. Наріжний, В. Фадєєв, В. Ясинська.

Комплексне політичне дослідження перехідних періодів започатковано працями таких вчених, як Д. Растоу, М. Пленнер, С. Вайт, Г. Джилл, Д. Слайдер.

М. Мамардашвілі, своєю чергою, наголосив на трагізмі досвіду, коли людина опиняється в обставинах, за яких ніякого змісту для життя отримати неможливо і навчитися нічому неможливо. Основне питання, на яке потрібно дати відповідь, – у чому причини такого розвитку подій та в який спосіб їх не допустити в майбутньому. Тому аналіз форм політичної ідентичності у кризові періоди світової історії багато в чому має ціннісний характер, покликаний використати здобутий негативний досвід для уникнення повторення загроз формування тотальності на більш сучасному технологічному рівні.

ВИСНОВКИ

У *висновках* викладено основні результати дослідження:

1. Колабораціонізм – це складне, неоднозначне суспільно-психологічне та етичне явище, що виникає в результаті взаємодії суб'єктів комунікативного процесу (окремих індивідів, певних політичних організацій з окупантами). Це добровільна або вимушена співпраця з ворогом у будь-яких сферах життя: політичній, військовій, економічній, побутовій, соціокультурній. Колабораціонізм грузинів у період Другої світової війни виявлявся на побутовому, військовому, економічному, культурному, адміністративному, індивідуально-політичному рівнях. Грузинський колабораціонізм був безпосереднім наслідком, формою відповіді на

ліквідацію незалежності Грузії та загалом на терор 20–30 років ХХ ст. радянського режиму та адаптаційною моделлю поведінки в екстремальних умовах. Колабораціонізм відображав суспільно-психологічні та етичні реалії, які виникли в період Другої світової війни, кризовий стан, характерний і для поведінки індивіда, і для різних політичних сил. Це явище виникло та поширювалося внаслідок цілеспрямовано застосовуваних окупантами універсальних механізмів, як-от наслідування, навіювання, переконання, залякування тощо. Ефективність дії цих механізмів зумовлювалася протистоянням з режимом, щодо тиранічної природи якого в більшості представників грузинського колабораціонізму не було сумнівів, залежала від особливостей психічного складу населення (ментальності, національного характеру, типових рис тощо), що перебувало в стані розбалансованості суспільних відносин, спричинених війною та окупацією.

2. Колабораціонізм базувався на складному інтегральному психологічному утворенні – мотиваційній сфері, основу якої становили потреби як рушійна сила вибору певного варіанта поведінки та політичної ідентичності. Відсутність можливостей для задоволення потреб, інтересів, цінностей поступово зумовлює кризи, регрес, занепад особистості й суспільства в цілому. І одним із центральних чинників, що визначав специфіку політичної ідентичності грузинського колабораціонізму в період Другої світової війни, була складна проблема вибору, через виразне усвідомлення репресивної природи режимів, які зійшлися у військовому конфлікті на сході Європи. Загальна криза суспільства в умовах протистояння політичних сил, війни, окупаційного режиму викликає таку реакцію індивіда, яка безпосередньо залежить від моральної свідомості людини та реакції особистості на покарання чи заохочення, суперечностей у житті особистості, які також є рушійною силою поведінки людини у кризовий період. На появу колабораціонізму впливають і соціальні прояви особистості, її десоціалізація.

3. На появу грузинського колабораціонізму значною мірою вплинули політика радянського уряду у 20–30-ті роки ХХ ст., загалом тоталітарна система, відсутність демократії, шалений тиск комуністичної ідеології на всі сфери життя радянського суспільства, непродумані соціально-економічні експерименти, наслідками яких стали терор і масові репресії. Для радянської влади самостійницькі рухи з ідеєю утворення незалежних держав були ворожими.

4. Формування політичної ідентичності є складним процесом особистісної й колективної самоідентифікації, через який індивід, група чи навіть держава стають суб'єктом політичних відносин та політичних процесів. Складність цього процесу зумовлюється масштабами воєнних дій, а також кризою попередніх політичних уподобань та зміною політичних практик. Традиційні уявлення про використання засобів масової інформації як одного з чинників формування політичної ідентичності й водночас її демонстрації не є повністю прийнятними для тогочасних політичних реалій. Обумовлено це порівняно незначною їх кількістю. До основних періодичних

видань можна віднести «Сакартвело» – часопис Грузинського легіону, також офіційним друкованим органом Грузинського національного комітету був щомісячний журнал «Картвелі ері» («Грузинська нація»), що виходив у Берліні. Його редактором став один з лідерів організації «Грузинська націонал-соціалістична партія – Тетра Георгі» Калістат (Кале) Салія, який писав під псевдонімом «Богашелі». Очевидно, що ці підцензурні видання в умовах війни не могли представити повноцінно увесь спектр політичних уподобань грузинського суспільства, яке перебувало в опозиції до радянської влади. Крім того, перший та єдиний номер «Бюлетеня Грузинського національного комітету» побачив світ у березні 1940 р. в Парижі французькою, англійською та грузинською мовами. Бюлетень, який відображав погляди представників правого спектра грузинської політичної думки, критикував колишній соціал-демократичний уряд, який не зміг відкинути застарілі партійні догми та стати на захист національних інтересів.

5. Сучасні концептуальні підходи по-різному трактують політичну ідентичність, однак більшість дослідників під політичною ідентичністю розуміють ототожнення суб'єкта політичного процесу з певною визначеною політичною позицією, ідеологією, партією, політичним лідером, що визнається іншими суб'єктами політичних відносин. До класичних факторів формування політичної ідентичності належить індивідуальна мобільність та соціальне оточення, а сучасні політологічні дослідження виокремлюють ще три фактори: етнічний, професійну групу і місце проживання. Очевидно, що такі усталені критерії не є достатніми, коли йдеться про екстремальні умови, в яких опинилася людина під час Другої світової війни. Політична ідентичність може проявлятися в таких формах: уявлення, ідеї, смисли, переконання, цінності. Проте визначальним критерієм політичної ідентичності виступає дія. Сучасні дослідження не враховують неоднозначності проявів форм політичної ідентичності в умовах Другої світової війни, яка ставила під сумнів надійність будь-яких форм людської поведінки. І сам факт різних форм політичної ідентичності, спроби у той чи інший спосіб її відстояти засвідчує і глибинні причини її формування, і особисту мотивацію значної частини грузинських колаборантів, які зробили такий складний і неоднозначний вибір.

6. У більшості досліджень до основних факторів формування та розвитку політичної ідентичності відносять політичну культуру, соціальну стратифікацію, процеси загальної та політичної соціалізації, а також політичні інститути.

Увесь спектр перерахованих складових чинників формування політичної ідентичності неможливо використати для розкриття її форм за таких складних умов, коли не тільки відсутня найменша передбачуваність політичного процесу, але й саме життя мільйонів людей поставлено під загрозу. Розкриття очевидних відмінностей і забезпечує розуміння специфіки тогочасних форм політичної ідентичності. У цьому зв'язку доречним є застосування концепції ідентичності Е. Еріксона, який стверджував, що

ідентичність та ідеологія – два аспекти одного процесу. Вони створюють необхідні умови для подальшого дозрівання індивіда для подальшої, більш високої форми ідентифікації – солідарності, яка поєднує спільні ідентичності в єдину – живу, діючу і продукуючу. Інструментарій оцінки політичної ідентичності передбачає різні інтерпретації та підходи, зокрема ціннісний, раціональний та визначення партійної належності. Кожний з підходів, без сумніву, важливий, але не враховує всіх факторів формування політичної ідентичності грузинського колабораціонізму, тому всебічне і комплексне дослідження його форм має відбуватися шляхом їх поєднання, а дослідницький інструментарій оцінки політичної ідентичності, вироблений політичною наукою для більш-менш стабільних історичних періодів, потребує уточнення й адаптації в процесі дослідження форм політичної ідентичності в період Другої світової війни. Радянська тоталітарна система фактично сама спонукала частину грузинського суспільства до співпраці з Німеччиною.

Співробітництво з німецькою владою мало два основні виміри: мілітарний та політичний. Незважаючи на складні умови глобального військового протистояння, можна чітко визначити, що домінантною формою прояву політичної ідентичності грузинського колабораціонізму була ідея незалежності Грузії. Специфіка вияву зумовлювалася і пошуком шляхів для її досягнення, і певними політичними пріоритетами.

7. Аналіз джерел дає змогу зробити висновок про три основні напрями політичної ідентифікації грузинського колабораціонізму. Частина грузинської еміграції, яка орієнтувалася на традиції Грузинської Демократичної Республіки, переважно дотримувалася соціал-демократичної ідеології та прагнула співробітництва із західними демократіями. Її представники брали активну участь у підготовці військового втручання на території Кавказу на боці Англії і Франції, які планували завдати ударів по кавказьких нафтопромислах СРСР, в період його активної співпраці з нацистською Німеччиною. Згодом частина з них погодилася на співробітництво із Третім Рейхом. Інший напрям, близький до активного міжвоєнного руху «Прометей», пішов на активну співпрацю з Німеччиною, водночас не відмовляючись від своєї ідеї відновлення незалежності Грузії. Натомість третій напрям політичних сил з виразною політичною ідентичністю розраховував на своєрідний варіант реставрації монархії, акцентував на аристократичній традиції і мав підтримку правлячих кіл Італії. Отже, грузинські націонал-демократи робили ставку на Німеччину, меншовики соціал-демократи – на Англію, грузинські аристократи – на Італію.

8. Збереження конструктивного змісту політичної ідентичності грузинського колабораціонізму засвідчується його переважно мілітарним протистоянням збройним силам Радянського Союзу, що вони сприймали як окупаційний режим щодо Грузії. Підтвердженням слушності такої позиції є той факт, що грузинські легіонери доволі негативно сприйняли ідею їх перебазування на Захід. У цей період збільшилася кількість дезертирів, деякі з них брали участь в русі Опору прибалтійських народів, що боролися за

свою незалежність як проти нацистської Німеччини, так і проти Радянського Союзу. Також грузинські легіонери воювали в УПА. Ще одним аргументом є чітка позиція грузинських політичних діячів, які, офіційно співпрацюючи з нацистською Німеччиною, забезпечили порятунок значної кількості євреїв. На завершальному етапі війни деякі грузинські легіонери перейшли на бік союзних військ. Та частина, що цього не зробила, значною мірою не вдалася до такого кроку через позицію західних союзників, які зобов'язалися таку категорію колишніх радянських громадян передати сталінському режиму, що в більшості випадків загрожувало концтаборами і смертю. Крім того, грузинські колаборанти не поділяли расових ідей націонал-соціалізму, а співпраця з нацистським режимом була вимушеною реакцією на бездержавний статус Грузії, яка втратила незалежність унаслідок агресії більшовицької Росії.

На завершальному етапі Другої світової війни грузинські політичні сили відновили контакти із західними країнами, розглядаючи їх як союзника в боротьбі проти тоталітарного режиму СРСР.

Загалом дослідження форм політичної ідентичності грузинського колабораціонізму в період Другої світової війни засвідчує складність простого й однозначного вибору в умовах військових конфліктів, що набувають великого масштабу. Навіть держави, що претендують на вагомую роль у визначенні світової політики, змушені були в цей період радикально змінювати своїх союзників, цілі для військових операцій та пропагандистські гасла, з якими брали участь у війні. Політичні процеси не мають прямолінійного характеру, тому можливість виникнення зворотної тенденції зумовлюється передусім недостатнім врахуванням наслідків деформації суспільної свідомості тоталітарними режимами. Відповідно, критичні оцінки слід застосовувати до різних варіантів таких практик, через їх сутнісну спорідненість, а не виключно через риторичку, яка може використовувати і достатньо гуманістичні гасла, що призводить до сучасного феномену «гібридної війни». Універсалізація світу, уніфікація суспільних відносин як наслідок глобалізації не так сприяли формуванню відмінних від попереднього історичного етапу наднаціональних (наприклад, європейська ідентичність), космополітичних ідентичностей, як занепаду етнічних рівнів колективної ідентичності. І все перераховане в такий спосіб не пом'якшує політичних відносин, а створює підґрунтя для їх радикалізації через занепад стримуючої функції культурної традиції.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Чачава В. Кайзеровская Германия у истоков независимости Грузии / В. Чачава // *Annales Scientia Politica*. – 2014. – Рос. 3. – S. 42–48.
2. Чачава В. Грузинський колабораціонізм у Другій світовій війні / В. Чачава // *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. – 2014. – Вип. 6. – С. 157–163.

3. Чачава В. Грузинський колабораціонізм у Другій світовій війні: витоки, причини та напрямки співпраці з III Рейхом / В. Чачава // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Політологія. Соціологія. Філософія. – 2014. – Вип. 17. – С. 60–69.

4. Чачава В. Політика Німеччини щодо Грузії у роки Другої світової війни / В. Чачава // Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії. – 2015. – Вип. 7. – С. 319–326.

5. Чачава В. Геополітична стратегія Німеччини щодо Кавказу у роки Другої світової війни / В. Чачава // Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії. – 2016. – Вип. 8. – С. 258–265.

6. Чачава В. Кавказький вектор колабораціоністської політики Третього Рейху (1941–1945) / В. Чачава // Історико-політичні проблеми сучасного світу : зб. наук. пр. – 2015. – Т. 29–30. – С. 343–348.

АНОТАЦІЯ

Чачава В. Форми політичної ідентичності грузинського колабораціонізму в Другій світовій війні. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки. – Львівський національний університет імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України, Львів, 2016.

Систематизовано концептуалізацію явища грузинського колабораціонізму та його політичної ідентичності в умовах Другої світової війни, що виявляє теоретико-методологічні підходи до політологічного розкриття феномену колабораціонізму та форм його політичної ідентичності, які проявляються в уявленнях, ідеях, смислах, переконаннях, цінностях.

Встановлено, що спонукальні причини колабораціонізму не лише обумовлюються війною, але й мають глибші причиново-наслідкові мотиви, так само як і явище колабораціонізму не вичерпується періодом війни, але має вплив на подальший суспільний розвиток. Політична ідентичність грузинського колабораціонізму корелюється не з тоталітарною ідеологією, а радше є своєрідним протистоянням з нею, яке не змогло знайти відображення в адекватних формах через тотальний характер глобального військового конфлікту, в межах якого ціннісні виміри нерідко зникали, а домінантним ставало здобуття перемоги над противником. Гострота конфлікту та масштаби такого протистояння породжують ситуацію, що загрожує зникненням суб'єкта-носія політичної ідентичності.

Ключові слова: колабораціонізм, політична ідентичність, національна ідентичність, традиція, Грузія, Друга світова війна, тоталітаризм, репресії, військовополонені.

АННОТАЦИЯ

Чачава В. Формы политической идентичности грузинского колаборационизма во Второй мировой войне. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.01 – теория и история политической науки. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко Министерства образования и науки Украины, Львов, 2016.

Систематизирована концептуализация явления грузинского коллаборационизма и его политической идентичности в условиях Второй мировой войны, что раскрывает теоретико-методологические подходы к политологическому раскрытию феномена коллаборационизма и форм его политической идентичности, которые проявляются в представлениях, идеях, смыслах, убеждениях, ценностях. Осуществлен комплексный анализ основных причин проявлений конкретных форм политической идентичности грузинского коллаборационизма. Использование междисциплинарного подхода, системного и компаративистского методов анализа позволило выявить специфику понимания как коллаборационизма, так и политической идентичности в зависимости от этико-культурологических, ценностных, социологических, психологических составляющих развития человека как субъекта.

На стороне Германии во время Второй мировой войны служило приблизительно 30 000 грузин. Общая численность кавказцев в германских вооруженных силах составляла более 100 000 человек. Сделан вывод о существовании трех основных направлений политической идентификации грузинского коллаборационизма. Часть грузинской эмиграции, которая ориентировалась на традиции Грузинской Демократической Республики, в большинстве своем придерживалась социал-демократической идеологии и ориентировалась на сотрудничество с западными демократиями. В то же время по определенным критериям они попадают под классификацию коллаборационизма. Ее представители принимали активное участие в подготовке военного вмешательства на территории Кавказа против Советского Союза на стороне Англии и Франции. Другое направление, близкое к активному межвоенному движению «Прометей», пошло на сотрудничество с Германией, одновременно не отказываясь от сотрудничества с западными странами и своей системообразующей идеи возрождения независимой Грузии. Наконец, третье направление политических сил рассчитывало на своеобразный вариант реставрации монархии, делая ударение на аристократические традиции, получая определенную поддержку от правящих кругов Италии.

Установлено, что мотивирующие причины коллаборационизма не только обуславливаются непосредственно войной, но и имеют более широкие причинно-наследственные взаимосвязи, отличаются влиянием и на дальнейшее общественное развитие. Доминирующим фактором, который обусловил достаточно значительное участие грузин в войне на стороне Германии, было восприятие такого участия как сопротивления оккупации независимой Грузии советской Россией в 1921 г. Таким образом политическая идентичность грузинского коллаборационизма не

коррелируется с тоталитарной идеологией, а выступает своеобразным противостоянием с ней, которое не смогло получить адекватной формы в связи с тотальным характером военного конфликта, в условиях которого ценностные измерения приобретали чрезвычайно деформированный вид, а доминирующим критерием выступала победа над противоположной стороной любыми средствами. Это демонстрирует основную опасность, которую скрывают в себе тоталитарные режимы, – деградацию политических и правовых институтов, на формирование которых человечество потратило сотни лет социальной эволюции, не только в странах, в которых установлен такой режим, но и в странах, которые им противостоят.

Острота конфликта и масштабы такого противостояния порождают ситуацию, которая угрожает исчезновению субъекта-носителя как политического процесса, так и политической идентичности непосредственно.

Ключевые слова: коллаборационизм, политическая идентичность, национальная идентичность, традиция, Грузия, Вторая мировая война, тоталитаризм, репрессии, военнопленные.

SUMMARY

Chachava V. Political Identity Forms of Georgian collaborationism during the Second World War. – Manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree of Ph.D. in political sciences, specialty 23.00.01 – Theory and History of Political Science. – Ivan Franko Lviv National University of Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2016.

The conceptualization of the phenomenon of Georgian collaborationism and its political identity in terms of the Second World War, revealing the theoretical and methodological approaches to political disclosure of the phenomenon of collaborationism and forms of its political identity, which are manifested in perceptions, ideas, meanings, beliefs and values is systematized.

It is ascertained that collaborationism reasons are caused not only by the war but have deeper causal motives, and well as the collaborationism phenomenon is not limited by the war period but has an impact on the future social development. The political identity of Georgian collaborationism is correlated not with the totalitarian ideology, but rather is a kind of confrontation with it, which could not be reflected in appropriate ways because of the total nature of the global military conflict within which value measurements often disappeared and gaining victory over the enemy became dominant. The severity of the conflict and the scale of such opposition result in the situation that endangers the subject-carrier of political identity.

Key words: collaborationism, political identity, national identity, tradition, Georgia, Second World War, totalitarianism, repression, captives.